

Кишакевич Б.Ю.,*д.е.н., професор,**завідувач кафедри економічної кібернетики та інноватики,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка***Кубай Р.Ю.,***к.ф.-м.н., доцент,**доцент кафедри економічної кібернетики та інноватики,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка***Мажаров Д.В.,***аспірант,**Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

Анотація. У статті проаналізовано сучасні підходи до розуміння економічної сутності поняття «ефективність банківської діяльності». Розглянуто ключові проблеми, які виникають при оцінюванні ефективності діяльності банку та пов'язані з відсутністю уніфікованого понятійного апарату і відповідних моделей оцінювання продуктивності і результативності.

Ключові слова: ефективність діяльності, DEA модель, параметричні методи, непараметричні методи, продуктивність, результативність.

Актуальність проблеми. Аналіз наявних підходів до розуміння економічної сутності ефективності банківської діяльності показує, що сьогодні фактично не вироблено уніфікованого підходу до визначення цього поняття. Проблема із правильним тлумаченням економічної сутності поняття «ефективність банківської діяльності» полягає перш за все у неоднозначному розумінні змісту самого терміну «ефективність», оскільки це є однією з найскладніших категорій сучасної економічної теорії.

Враховуючи специфіку діяльності банків, оцінювати ефективність ведення ними бізнесу доцільно ґрунтуючись на системному підході, яким передбачається розгляд поняття «ефективність» як складного системного явища, критеріями якого повинні бути безпосередньо фінансові результати його діяльності, результативність, продуктивність та банківський ризик. Усе це обумовлює потребу в удосконаленні існуючих теоретико-методологічних підходів до розуміння економічної сутності ефективності банківської діяльності та адаптації українською банківською системою західних моделей її оцінювання.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблемам оцінювання ефективності банківської діяльності присвячено чимало досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних науковців та практиків, серед яких у першу чергу слід відзначити П. Роджаннян [1], С. Кумар, С. Гулаті [2], С. Хайлук [3], Н.Ю. Фітас [4], Р. Гвахула [5], П. Друкер [6], С. Джоуді [7], С. Моузас [8] та інші. Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових робіт, у яких висвітлюється ця тематика, сьогодні недостатньо дослідженими залишаються проблеми економічного обґрунтування ефективності діяльності банку та перспектив адаптації українськими банками західних методик її оцінювання.

Мета статті – аналіз сучасних концепцій економічної ефективності, відповідного понятійного апарату та огляд економічних методів її оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Ефективність (від латинського effectus) в перекладі означає результат, наслідок чого-небудь, яких-небудь дій, причин, а ефективний (effectivus) означає такий, що дає ефект, але не будь-який, а запланований заздалегідь. Через те у більшості випадків ефективність трактується як результат цілеспрямованої дії. Як зазначається у роботі [4], прийнято вважати, що термін «ефективність» ввели до наукового вжитку В. Петті і Ф. Кене, які використовували його не як самостійне економічне поняття, а вживали у значенні результативності для оцінювання урядових та приватних заходів із позиції сприяння покращенню економічного життя. З кінця XIX ст. термін «ефективність» починає використовуватись не лише для аналізу економічних процесів, але й для оцінки різноманітних дій.

У якості синонімів терміну «ефективність» часто використовують продуктивність, рентабельність, прибутковість, результативність тощо. В англійській науковій літературі терміну «ефективність» відповідають як мінімум п'ять понять: «effectiveness», «efficiency», «effectuality», «performance» та «productivity», які мають дещо різні економічні трактування.

Найчастіше при оцінюванні ефективності банківських установ в англійській науковій літературі використовують терміни «effectiveness» та «efficiency», які фактично представляють собою дві різні концепції. Так, «efficiency» оцінює здатність випускати продукцію (надавати послуги) із мінімальними затратами ресурсів. Іншими словами, «efficiency» фокусується на оптимізації використання ресурсної бази з метою забезпечення виробничого процесу із мінімальними витратами. У менеджменті «efficiency» розглядається як дослідження оптимального використання внутрішніх чинників та середовища компанії. Проте, ця міра ефективності лише частково оцінює результативність діяльності банку. Це швидше міра операційної переваги або продуктивності. Efficiency – здатність (як правило вимірною) не витратити зайвих матеріалів, енергії, зусиль, грошей і часу та досягати бажаного результату. У більш загальному сенсі, це здатність «робити речі правильно» [8], успішно і без перевитрат, тоді як effectiveness відповідає вираз «робити правильні речі». Категорія «efficiency» ґрунтується безпосередньо на кількісному результаті, який визначає, як економічно витрачаються ресурси, зусилля (input) для вирішення поставлених завдань та досягнення цілей (output). Efficiency обчислюється за допомогою різноманітних коефіцієнтів, а також

відображає короткострокову перспективу. У зв'язку із цим, у подальшому термін «efficiency» доцільно перекладати як продуктивність.

Термін «effectiveness» використовують при оцінюванні можливості досягнення цілей компанії, не враховуючи при цьому спосіб реалізації планів компанії та оптимальне використання ресурсів. Отже, «effectiveness» має швидше стратегічне значення для компанії та є одним із показників, які характеризують рівень впливу зовнішніх чинників на ведення бізнесу [7].

Таким чином, «effectiveness» – можливість досягнення бажаного результату. Часто мірою «effectiveness» виступає ймовірність досягнення цілі. Дещо або дехто буде ефективним в сенсі «effectiveness», якщо вони мають велику ймовірність досягнення успіху в певному виді діяльності. «Effectiveness» піддається прогнозуванню на основі попередніх даних про результати діяльності. П. Дракер визначає «effectiveness» як здатність компанії встановлювати правильні задачі для досягнення конкретної мети [6]. Це поняття охоплює не тільки кількісний бік діяльності та зосереджується не тільки на безпосередньому кінцевому результаті, але й охоплює сам процес, акцентуючи увагу перш за все на цілях діяльності.

Таким чином, в контексті оцінювання ефективності банківської діяльності для терміну «effectiveness» найбільш коректним перекладом буде результативність або дієвість, здатність досягати поставлених цілей (кількісні значення витрат тут не є вирішальними).

Поняттю ефективність в англійській мові відповідає також термін «productivity», який теж можна зустріти у науковій літературі при аналізі ефективності банківської діяльності. У вітчизняній науковій літературі під терміном продуктивність зазвичай розуміють випуск продукції або деякі інші результати діяльності, які було досягнуто за певний проміжок часу. Проте в англійських наукових працях productivity при дослідженні ефективності банківської діяльності часто використовують як аналог термінів performance або efficiency. В роботі [1] відзначається, що термін «productivity» може мати три основних значення:

- 1) «productivity» є мірою «efficiency», або, іншими словами, відношення вхідних ресурсів до випуску;
- 2) «productivity» є композицією effectiveness та efficiency, або, іншими словами, output/input + output/goal;
- 3) «productivity» є значно ширшим поняттям, яке характеризує покращення усіх напрямків діяльності компанії.

Відповідно до визначення терміну «productivity» поданого European Productivity Agency та Japan Productivity Center (JPC), «productivity» є соціальною концепцією та представляє спосіб мислення («attitude of mind»). Крім цього, Asia Productivity

Organization (APO) визначає «productivity» як комбінацію Efficiency та Effectiveness, або, іншими словами $Productivity = \text{“Doing things right”} + \text{“Doing the right things”}$ [1, с. 553]. Проте, значно частіше «productivity» використовують у тому ж економічному сенсі, що й «efficiency». У зв'язку із цим, у подальшому «efficiency» будемо перекладати як продуктивність.

Наступним поширеним в англійській літературі терміном, який визначає рівень ефективності банку є «performance», який означає загальний стан організації, включаючи фінансові і нефінансові параметри, досягнутий рівень розвитку і перспективи [8]. В роботі [4] «performance» (effectuality) перекладається як ефективність, яка показує відношення корисного ефекту (результату) до витрат на його одержання. У західній науковій літературі «performance» визначається як функція (композиція) (effectiveness та efficiency, які у свою чергу розглядаються як взаємно виключні категорії).

В роботі [5] авторами було отримано кореляції між efficiency, effectiveness та performance Танзанійських комерційних банків (табл.1). Слід відзначити, що аналогічний переклад англійських термінів efficiency (продуктивність), effectiveness (результативність) та performance (ефективність) можна зустріти і в інших роботах (наприклад [3]).

Таблиця 1

Кореляції між efficiency, effectiveness та performance

	Efficiency	Effectiveness	Performance
Efficiency	1		
Effectiveness	0,2351	1	
Performance	0,6926	0,8352	1

Результати із таблиці 1 вказують, з однієї сторони, на існування тісного взаємозв'язку між performance та effectiveness, а з другої сторони – на значно менший зв'язок efficiency із effectiveness та efficiency із performance. Цей результат зайвий раз підтверджує, що комерційний банк ефективний у сенсі «efficiency» не обов'язково буде ефективним з огляду «effectiveness» і навпаки.

На рис. 1. показано взаємозв'язок між efficiency (продуктивність), effectiveness (результативність) та performance (ефективність). Таким чином, ефективність зазвичай розглядається як композиція продуктивності та результативності, що робить останні основними економічними показниками, оцінка яких є визначальною при визначенні ефективності діяльності банку.

Головна мета оцінювання рівня ефективності банків полягає у виявленні потенційних проблем у їх діяльності з метою

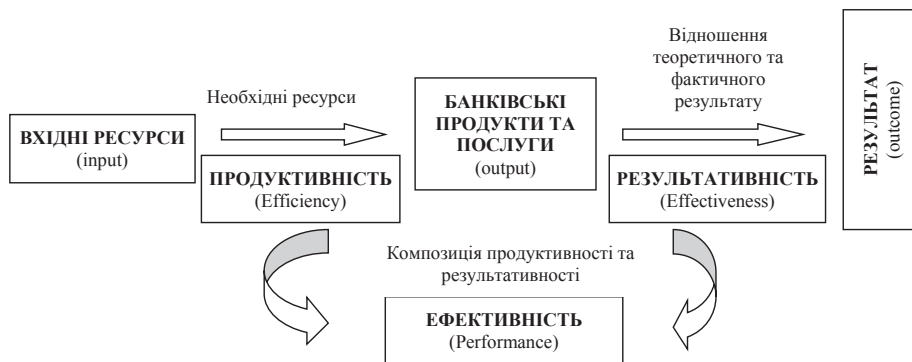

Рис. 1. Взаємозв'язок між efficiency із effectiveness та performance

розроблення своєчасних антикризових заходів на мікро- та макрорівнях. У науковій літературі найчастіше зустрічаються два підходи до вимірювання ефективності банків: бухгалтерський підхід, який ґрунтується на використанні фінансових коефіцієнтів та економетричний підхід. Традиційно найпоширенішим та історично найпершим підходом був бухгалтерський метод. Проте, враховуючи обмеженість такого підходу та появі нових теоретичних та методологічних досягнень в управлінні банківською діяльністю, останнім часом все більшої популярності набувають альтернативні підходи: непараметричні (Data Envelopment Analysis (DEA)) та параметричні (Stochastic Frontier Approach (SFA)). Крім цих двох найбільш поширених підходів, на практиці використовують також інші параметричні методи (метод без специфікації розподілу DFA та метод широкої межі TFA) і непараметричні методи (метод вільного місцезнаходження FDHA та індекси продуктивності).

Одним із недоліків методу фінансових коефіцієнтів є складність їх використання для порівняння ефективності різних компаній, що спонукало науковців до розроблення нових підходів, одним із яких є метод DEA (Data Envelopment Analysis). Перевагами методу DEA є можливість оцінити ефективність банків з урахуванням кількох вхідних та вихідних параметрів та відсутність необхідності аналітичного представлення виробничої функції. Крім цього, у методі DEA, на відміну від методів найменших квадратів та SFA, не передбачено визначення типу розподілу випадкової помилки. Ефективність кожного банку може бути розрахована шляхом множення оцінок продуктивності та результативності його діяльності [3, с. 457].

Реалізований у моделі DEA багатовимірний системний підхід може бути використаний для інтегрування значно більшої інформації із фінансових показників, а, отже, вирішення проблем, які асоціюються із використанням таких коефіцієнтів як ROA (Return on Asset) чи Return on Investment (ROI) та маржа чистого прибутку. Так, коефіцієнт ROA розкладається на коефіцієнти efficiency та effectiveness з допомогою моделі Дюпонта. Коефіцієнт оборотності активів (total asset turnover) розглядається як показник продуктивності (efficiency), оскільки він характеризує здатність банку ефективно використовувати усі свої наявні ресурси. З другої сторони маржа чистого прибутку (net profit margin ratio) оцінює здатність менеджменту організації досягати поставлених цілей (очікуваного випуску) на основі наявного операційного доходу.

Аналізуючи сучасну наукову літературу, присвячену цій проблемі, слід відзначити, що більшість науковців все ж використовують метод фінансових коефіцієнтів через їх порівняну простоту в практичній реалізації. Значно рідше зустрічаються непараметричні підходи при оцінюванні ефективності банку. Часто при дослідженні ефективності основна увага авторами концентрується на визначенні лише efficiency (продуктивності), повністю нехтуючи або недооцінюючи при цьому effectiveness (результативність), яка саме оцінює рівень досягнення банком поставлених стратегічних цілей. Можна зустріти також дослідження,

в яких поняття efficiency підміняється performance і навпаки, подекуди efficiency та effectiveness не розглядаються як окремі економічні категорії.

У роботі [2] С. Кумар та Р. Гулаті використали Data Envelopment Analysis (DEA) для обчислення продуктивності та результативності індійських банків за період 2006/2007 років. Загальна оцінка ефективності була отримана шляхом множення продуктивності та результативності. У двокроковій моделі DEA на першому етапі у ролі вхідних параметрів використовувались: основний капітал, трудові ресурси та депозити. Вихідні параметри першого етапу, а саме кредити, авансові платежі та інвестиції є одночасно вхідними параметрами другого етапу. Вихідними параметрами другого етапу було взято чистий процентний дохід і непроцентні доходи. У результаті авторами роботи [3] було отримано результати, які вказують, що висока продуктивність (efficiency) не обов'язково означає високу результативність (effectiveness) для Індійської банківської системи. Крім цього, відзначається існування тісного додатного кореляційного зв'язку між effectiveness та performance, що суперечить результату, отриманому в [9], де у свою чергу наголошується на позитивній кореляції між efficiency та effectiveness.

Аналіз ефективності Тайванських банків, проведений у дослідженні [10] на основі інновативного DEA підходу, який окремо розглядає категорії efficiency та effectiveness для подальшого їх агрегування з метою оцінювання сукупної ефективності банку, показав дуже мале значення кореляцій між efficiency та effectiveness. Використавши такий же підхід, додатково включивши у ролі фактору ризику фінансовий левелідж, в роботі [11] було проведено дослідження ефективності Австралійських банків. Для цього було використано трьохкрокову DEA модель. На першому етапі оцінюється ризик, пов'язаний із використанням залученого капіталу. Другий етап аналізує продуктивність (efficiency) – здатність банку генерувати прибуток із наявних активів та ресурсів. Останній етап передбачає дослідження результативності (effectiveness) – можливості банку отримати необхідний результат на основі отриманого прибутку (див. рис. 2).

У результаті оцінювання ефективності (performance) шести австралійських банків було виявлено, аналогічно до дослідження Тайванських банків [10], що висока продуктивність (efficiency) не завжди означає високу результативність (effectiveness) і навпаки. Підхід до оцінювання ефективності діяльності банків на основі використання DEA моделі дає змогу не лише порівнювати банки один із одним, але й визначає потенційні можливості для підвищення рівня ефективності їх діяльності (performance) за рахунок покращення їх продуктивності або результативності.

У роботі [3] метод DEA було використано для побудови двокрокової моделі оцінки ефективності діяльності банків з урахуванням нечітких параметрів. Метод DEA заснований на побудові межі ефективності і він дозволяє оцінювати лише відносну ефективність банків, тобто їх ефективність в порівнянні

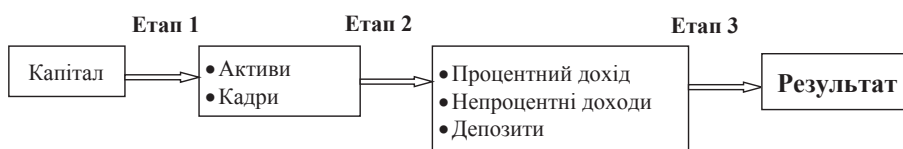

Рис. 2. Вхідні та вихідні параметри етапів DEA моделі

з іншими банками. Можливість порівняння банків залежно від ефективності їх діяльності може бути використане для побудови рейтингових моделей, які відіграють важливу роль у банківському ризик-менеджменті для визначення вимог до капіталу згідно із Базелем II [12].

Оскільки банківський бізнес характеризується високим рівнем ризикованості, при оцінюванні ефективності діяльності банку слід враховувати фактор ризику, а саме співвідношення «прибутковість — ризик». З цією метою на практиці використовують методологію RAROC (risk adjusted return on capital), яка є однією з найпоширеніших моделей оцінювання банківських ризиків та потреби банку в капіталі.

Висновки. Таким чином, на сьогодні фактично не розроблено єдиного підходу до визначення економічної ефективності діяльності комерційних підприємств загалом та банків зокрема. Одна з основних проблем коректного економічного трактування економічної сутності терміну «ефективність банківської діяльності» полягає перш за все у наявності значної кількості синонімів, таких як продуктивність, рентабельність, прибутковість, результативність тощо, які активно використовують у своїх дослідженнях науковці, підміняючи подекуди одне поняття іншим.

Практика показує, що найбільш гнучким та перспективним методом оцінювання ефективності (performance) діяльності банку як відношення корисного ефекту (результату) до витрат на його одержання, є представлення загальної ефективності у вигляді композиції результативності (effectiveness) та продуктивності (efficiency), які у свою чергу розглядаються взаємно виключними категоріями. Підхід до оцінювання ефективності діяльності банків на основі використання DEA моделі дозволяє не лише порівнювати банки, але й визначати потенційні можливості для підвищення рівня ефективності їх діяльності.

Література:

1. Roghanian P. Productivity Through Effectiveness and Efficiency in the Banking Industry / Roghanian Parastoo et al. / Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 40. – 2012. – P. 550–556.
2. Kumar S. Measuring efficiency, effectiveness and performance of Indian public sector banks [Text] / S. Kumar, R. Gulati // International Journal of Productivity and Performance Management. – 2010. – Vol. 59. – № 1. – P. 51-74.
3. Хайлук С.О. Двокрокова модель оцінки ефективності діяльності банків з урахуванням нечітких параметрів // Фінансова система України. Наукові записки. Серія «Економіка». Випуск 19, 2012. – С. 455-458.
4. Фітас Н.Ю. Сутність поняття «ефективність банківської діяльності» // Н.Ю. Фітас / Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Збірник наукових праць. – Випуск 36, 2012. – С. 282-287.
5. Gwahula R. Measuring efficiency, effectiveness and performance of Tanzanian commercial banks: A two stage analysis / Gwahula Raphael, Hei Shi Jiao / European Journal of Business and Man-

agement. Vol. 5. – No. 7, 2013. – P. 196-206. Режим доступу: [http://pakacademicsearch.com/pdf-files/ech/517/196-206%20Vol%205,%20No%207%20\(2013\).pdf](http://pakacademicsearch.com/pdf-files/ech/517/196-206%20Vol%205,%20No%207%20(2013).pdf)

6. Drucker P. The Effective Executive: The Definitive Guide to Getting the Right Things Done // Peter F. Drucker/ New York: Collins. 2006. – 208 p.
7. Jaouadi S. Exploring Effectiveness and Efficiency of Banks in Switzerland. International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences // Said Jaouadi, Ilhem Zorgui April 2014, Vol. 4, No. 4. – P. 313-325.
8. Mouzas S. Efficiency versus Effectiveness [Електронний ресурс] / S. Mouzas. – Режим доступу : <http://www.impgroup.org/uploads/papers/4729.pdf>
9. Karlaftis M.G. A DEA Approach for Evaluating the Efficiency and Effectiveness of Urban Transit Systems. EJOR 152. – 2004. – P. 354-364.
10. Chien – Ta, Ho, Dauw-Song, Zhu. Performance measurement of Taiwan's commercial banks, in: International Journal of Productivity and Performance Management, Vol. 53, 2004. – No. 5, pp. 425-434.
11. Moradi-Motlagh, Amir; Saleh, Ali Salman; Abdekhodae, Amir; Ektesabi, Myhkan. Efficiency, effectiveness and risk in Australian banking industry World Review of Business Research, Vol. 1, no. 3 (Jul 2011), pp. 1-12.
12. Кишакевич Б.Ю. Використання рейтингових моделей в ризик-менеджменті / Б.Ю Кишакевич // Вісник Львівської державної фінансової академії, 2009. – № 16. – С. 160-168.

Кишакевич Б.Ю., Кубай Р.Ю., Мажаров Д.В. Эффективность деятельности банков: экономическая сущность и методы оценки

В статье проанализированы современные подходы к пониманию экономической сущности понятия «эффективность банковской деятельности». Рассмотрены ключевые проблемы, которые возникают при оценке эффективности деятельности банка и связанные с отсутствием унифицированного понятийного аппарата и соответствующих моделей оценки производительности и результативности.

Ключевые слова: эффективность деятельности, DEA модель, параметрические методы, непараметрические методы, производительность, результативность.

Kyshakevych B.Yu., Kubai R.Yu., Mazharov D.V. Bank operating efficiency: economic essence and methods of evaluation

Summary. In the article, the modern approaches to the understanding of an economic essence of the term "efficiency of banking" are discussed. The key issues arising in assessing the effectiveness of the bank and related to the lack of a unified conceptual technique and appropriate models of evaluation of productivity and performance are considered.

Keywords: bank operating efficiency, DEA model, parametric methods, nonparametric methods, productivity, performance.